

Underlag till detaljplan - Slussled/Bergkanalen

PM Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Slussar i Trollhätte kanal

Anläggande av sluss i Trollhättans kommun,
Västra Götalands län

2025-04-15

Trafikverket

Postadress: Vikingsgatan 4, 411 01, Göteborg

E-post: trafikverket@trafikverket.se

Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

Konfidentialitetsnivå: 1, Ej känslig

Dokumentdatum: 2025-04-15

Dokumenttitel: PM Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse - sammanfattning

Författare: Viktor Nilsson, Charlotte Hedenström

Ärendenummer: TRV2021/84231

Foton: WSP, där annan källa ej anges.

Omslagsbild: Bebyggelsen vid Olidebassängen

Innehåll

1 Inledning.....	4	4 Förslag på hantering av kulturvärden	26
1.1 Bakgrund	4	4.1 Byggnader som omfattas av statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde.....	26
1.2 Syfte, avgränsning och underlag	4	4.3 Byggnader som bedöms uppfylla kraven för särskilt värdefull byggnad	28
1.3 Metod.....	5	5 Referenser	32
1.4 Platsen och dess förutsättningar.....	6		
2 Utredningsområde för ny detaljplan	10		
3 Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.....	12		
3.1 Byggnader som omfattas av statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde	10		
3.2 Byggnader som bedöms uppfylla kraven för särskilt värdefull byggnad	14		
3.3 Byggnader som bedöms ha ett visst kulturhistoriskt/miljöskapande värde.....	21		

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Projektet Slussar i Trollhätte kanal syftar till att säkra Vänersjöfartens framtid, genom att byta ut dagens slussar och därmed skapa förutsättningar för en framtida utveckling av sjöfarten i Vänerstråket.

Dagens slussar är över 100 år gamla och den tekniska livslängden är snart passerad. 2030 anses de gamla slussarna vara uttjänta och bedömningen är att slussarnas funktion och säkerhet inte kan upprätthållas långsiktigt. Slussarnas funktion är avgörande för att kunna fortsätta att bedriva handelssjöfart i stråket. Vidare är sjöfarten en viktig pusselbit i det övergripande arbetet med att åstadkomma en långsiktigt hållbar transportsektor samt uppnå uppställda nationella miljömål.

För att säkra Vänersjöfartens framtid planerar därför Trafikverket i samarbete med Sjöfartsverket att bygga nya slussar i Trollhätte kanal – i Vänersborg, Trollhättan och Lilla Edet. Det nya slussbygget kommer i alla tre orterna att på olika sätt påverka den befintliga kulturmiljön.

I Trollhättan planeras för en breddning av Bergkanalen och den nya slussanläggningen avses byggas i ett område där det idag finns kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Med anledning av projektet har arbetet inletts med att upprätta en ny detaljplan för den kommande slussleden och ett utkast har tagits fram för planens utredningsområde. Det råder ännu vissa osäkerheter kring omfattning av påverkan på kulturmiljön.

Detta underlag har tagits fram för att utreda vilka byggnader/bebyggelse i området som har kulturhistoriska värden, vilken typ av värden de har och hur de påverkas av projektet. Byggnationen av den nya slussleden kan komma att leda till att särskilt värdefulla byggnader eller strukturer behöver rivas, flyttas eller mister sin kontext.

För att minimera projektets negativa konsekvenser för kulturmiljön, samt stärka befintliga värden och kvalitéer, finns det ett behov av aktuella kulturmiljöunderlag och ställningstaganden som ger stöd och vägledning i den fortsatta planprocessen.

1.2 Syfte, avgränsning och underlag

Denna PM ska fungera som ett underlag till arbetet med den nya detaljplanen för slussleden och är tänkt att fungera som en sammanställning och vägledning för hanteringen av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse som ligger inom det nya planområdet. Den ska även ligga till grund för kommande konsekvensbeskrivning av detaljplanen.

Sammanställningen omfattar endast områdets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse och beskriver inte övriga strukturer så som vägar, kajskoninger, dragvägar, trappor eller andra objekt som ur kulturmiljöperspektiv kan vara minst lika betydelsefulla för upplevelsen av en plats eller landskap. För dessa strukturer och objekt finns bra underlag i Vårdprogrammet för det statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde (Sjöfartsverket 2023/24) och den inför slussprojektet framtagna Kulturarvsanalysen (Trafikverket 2023). Underlag för denna PM utgörs utöver vårdprogram och kulturarvsanalys av byggnadsspecifika utredningar, platsbesök och kommunens kulturmiljöprogram

1.3 Metod

I denna PM redovisas byggnader som bedöms vara särskilt värdefulla och bebyggelse och byggnader med visst kulturhistoriskt eller miljöskapande värde.

Särskilt värdefull

Särskilt värdefulla byggnader har ett högt eller synnerligen högt kulturhistoriskt värde. För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull krävs det att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Detta gäller inte bara enskilda byggnader av monumental karaktär eller stort historiskt värde, utan också byggnader och bebyggelsemiljöer som representerar olika tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer.

I faktarutan till höger anges kriterier från Boverkets byggregler för vilka byggnader som ska anses som särskilt värdefulla.

Särskilt värdefull bebyggelse

För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull krävs det att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Detta gäller inte bara enskilda byggnader av monumental karaktär eller stort historiskt värde, utan också byggnader och bebyggelsemiljöer som representerar olika tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer. Bestämmelsen gäller också enskilda byggnader som i sig kanske inte är så värdefulla men som blir det genom samhörigheten i en grupp, ett kvarter, en fasadräcka eller liknande.

Boverkets byggregler (2011:6) – föreskrifter och allmänna råd - avsnitt 1:2213

En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs här om byggnader gäller även för bebyggelseområden. En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden.

Exempel på detta är

- byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt,
- byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster, och byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är

- byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration,
- byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid, och byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik. En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som har haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner. I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande.

Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad. (BFS 2016:6).

Källa: Boverket

Metod för kulturhistorisk värdering

Den kulturhistoriska analysen och värderingen genomförs i tre steg.

1. I det första steget avgränsas en berättelse som bebyggelsen är en del av.
2. I det andra steget identifieras vilka uttryck som är bärande och möjliggör att berättelsen är utläsbar. I detta steg ingår även en bedömning av i vilken mån bebyggelsen återspeglar berättelsen och hur relevant berättelsen är.
3. I det tredje steget bedöms det kulturhistoriska värdet utifrån lagstiftningens begrepp.

Visst kulturhistoriskt värde/miljöskapande värde.

Visst kulturhistoriskt värde/miljöskapande värde innebär att byggnaden inte bedöms ha så pass höga värden så att den uppfyller kraven för särskilt värdefull byggnad, men att den ändå har ett visst kulturhistoriskt värde då den bidrar till en berättelse om en plats och/eller har en positiv betydelse för upplevelsen av en miljö.

Bedömningar

Metoden för bedömningar i denna PM utgår från Riksantikvarieämbetets Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (2015) samt tar stöd i Boverkets byggregler (BFS 2016:6, 1:2213).

1.4 Platsen och dess förutsättningar

Detaljplaneområdet för den nya slussleden omfattar en sträcka av Bergkanalen från Klaffbron i norr till en plats strax nedströms Olidebron där uppförandet av den nya Västergårdetsbron planeras. Området för den nya slussleden från Olidebassängen till Göta Älv och en del av Älvrummet ingår också. (Se karta på nästa uppslag.)

Särskilt unikt med Trollhättans kanal- och slussområde är hur platsen speglar en kommunikationshistorisk och teknikhistorisk utveckling genom tre generationers slussleder som kan upplevas intill varandra. Ur ett teknik- och transporthistoriskt perspektiv har miljön, som en del av Göta älv med kanaler och slussar, vattenkraftverk och stadsbildning, en mycket stor betydelse, både ut ett nationellt och lokalt perspektiv.

Trollhättanområdet med älven, forsarna och kanal- och slussleden har gett upphov till ett komplext landskap med höga kulturhistoriska värden, varför miljön i sin helhet utgör riksintresse för kulturmiljövården: Trollhättan P23 (se s. 7). Kärnområdet för

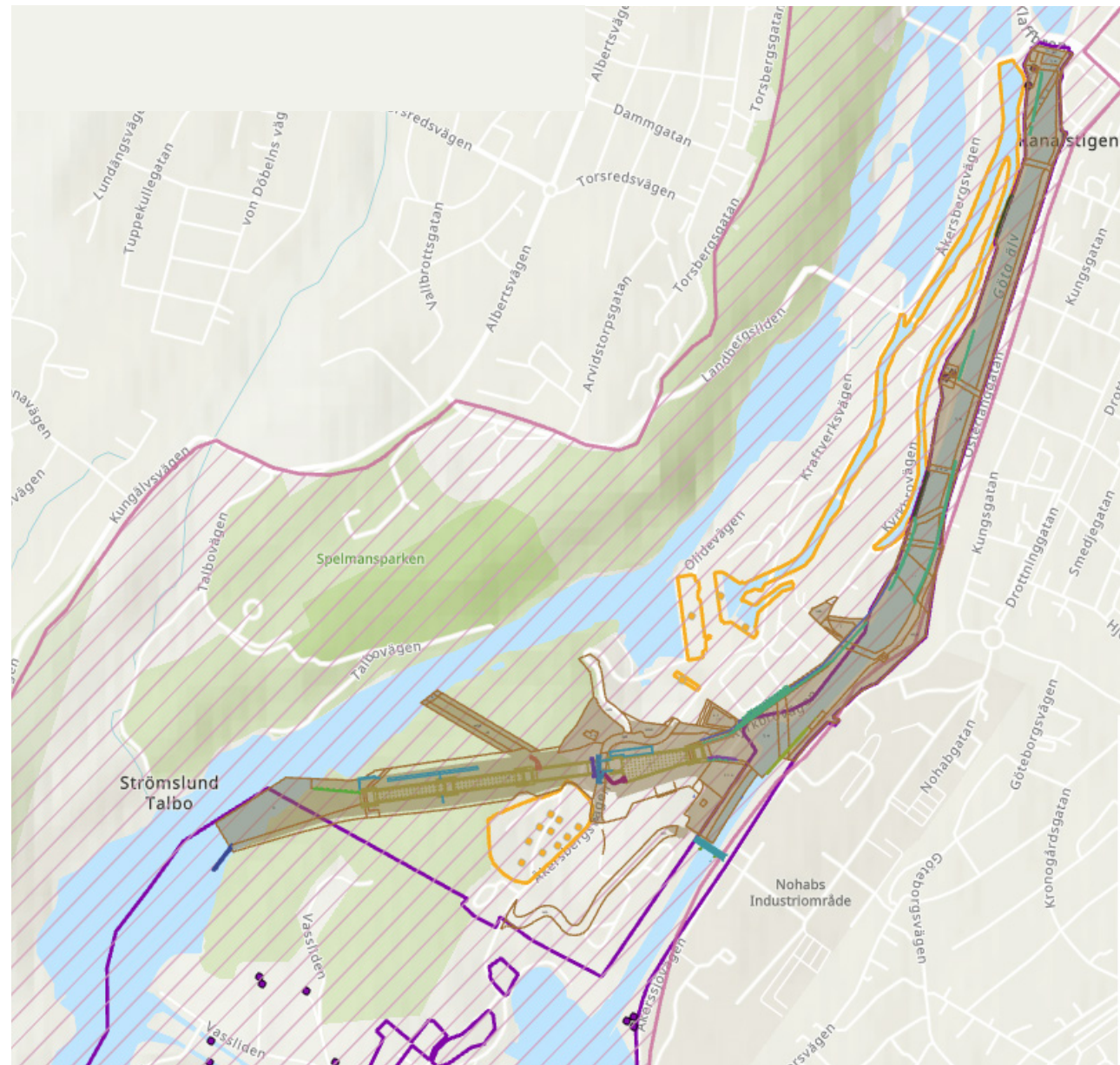
sluss- och kanalleden samt bebyggelsen som är kopplad till sjöfarten skyddas som det statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde. I nära anslutning till detaljplaneområdet ligger de två enskilda byggnadsminnena Olidestationen och Västergärdet på Olidan.

Höga kulturhistoriska värden finns både i själva kanalanläggningen och i bebyggelsemiljöerna intill, utmed kanalen och älven. Inom detaljplaneområdet finns flera byggnader som inte omfattas av det statliga byggnadsminnet, men som pekats ut som särskilt värdefulla i Trollhättans kulturmiljöprogram och som även kopplar mot riksintresset för kulturmiljövården då de vittnar om utvecklingen av Trollhättan som industristad. Broar, tjänstemannabostäder och fabriksbyggnader är exempel på uttryck för riksintresset (se s. 7).

Vid Olidehålan och på båda sidor om kanalen finns utöver bebyggelsen kopplad till sjöfarten också industriebyggnader och bostäder som berättar om verkstadsbolaget Nohab och vattenkraftbolaget Vattenfalls historia. Dessa två bolag hade en avgörande betydelse för

Trollhättans industrialisering och stadsutveckling under 1800- och 1900-talet. Nohabs mekaniska verkstäder tillverkade bland annat turbiner och lokomotiv. Verksamheten expanderade snabbt under 1800-talets andra hälft och en omfattande anläggning växte fram med verkstadshallar som fick en omsorgsfullt gestaltad tegelarkitektur. Idag ägs och förvaltas en stor del av den äldre industribebyggelsen av Vattenfall och en annan större del utgör Innovatumområdet. Flera tjänstemannavillor uppfördes också åt de anställda hos Vattenfall och Nohab utmed kanalen varav några har bevarats. Bortsett från Villa Skogsvreten ligger dock större delen av kraftverksbolagets ursprungliga och kulturhistoriskt mest värdefulla bebyggelse utanför detaljplaneområdet och skyddas som enskilda byggnadsminnen.

Sluss- och kanalbolagets byggnader gavs från 1800-talets mitt fram till tidigt 1900-tal en samordnad gestaltning och färgsättning. Några av dessa kulturhistoriskt värdefulla byggnader ligger inom detaljplaneområdet. Flera är synliga från vattnet och har därmed stor betydelse för upplevelsen av kanal- och slussmiljön, både betraktat såväl från sjön som från de populära promenadstråken utmed kanalen.

Figur 1 Karta som visar planområdet (gråbrun yta) i förhållande till riksintresse för kulturmiljövården (rödskräddad yta), statligt byggnadsminne (lila punkter och polygon) och enskilda byggnadsminnen (gula punkter och polygon.)

Riksintresse för kulturmiljövården

Utredningsområdet för detaljplanen ligger inom riksintresset för kulturmiljövården Trollhättan [P 23]. Ett riksintresse är ett område som anses ha så stort kulturhistoriskt värde att det är av vikt för hela nationen och regleras i Miljöbalkens kap. 3.

Motivering:

Kommunikations- och industrimiljö med stor transporthistorisk betydelse som genom tillkomsten av slussar och kanalanläggningar under 1800-talet möjliggjorde skeppsfart från Östsverige till Västerhavet samt de industrietableringar och den stadsbildning som växte fram längs fallen som en följd av detta.

Uttryck för riksintresset:

Slussanläggningar från 1844 och 1916 med bevarad infrastruktur som kanalkontor, magasin etc, monumentala kraftstationer med Sveriges äldsta elproducerande kraftverk, broar, tjänstemannabostäder, fabriksbyggnader mm. 1860-talets stadsplanering längs östra älvstranden, med träbyggnader från 1800-talets mitt och stenhus i mer storstadsmässig skala från 1800-talets slut och 1900-talets början.

I området ingår även:

Fornlämningsmiljöer med stenåldersboplatser, hällkistor, dommarring, fornborgar, grund efter Ekholmens slott från medeltid.

Statligt byggnadsminne

Sluss- och kanalbebyggelsen samt området kring Gamle dal, Bergkanalen och 1916 års befintliga slussled (från Klaffbron i norr till miljön kring de äldre slussgenerationernas mynningar i Göta älv) är sedan 2004 förklarad för statligt byggnadsminne.

Byggnader, parker eller andra anläggningar i statens ägo som är allra mest värdefulla ur kulturhistorisk synpunkt kan förklaras för statliga byggnadsminnen (SBM) och skyddas av förordningen om statliga byggnadsminnen (FSBM 2013:558). Vård, underhåll och ändringar regleras i byggnadsminnets skyddsbestämmelser. Huvudansvaret för vården ligger hos den förvaltande myndigheten vilken i Trollhättan utgörs av Sjöfartsverket. Om det finns särskilda skäl får ett statligt byggnadsminne ändras i strid med skyddsbestämmelserna.

Det är Riksantikvarieämbetet som har tillsyn över de statliga byggnadsminnena och prövar frågor om tillstånd till åtgärder som strider mot skyddsbestämmelserna.

Enskilda byggnadsminnen

I nära anslutning till detaljplaneområdet ligger de två byggnadsminnena Olidestationen (vattenkraftverksbebyggelse) och Västergärdet på Olidan (kraftverkets maskinistbostäder). Hanteringen av Enskilda byggnadsminnen regleras i 3. kap i Kulturmiljölagen (KML)

Plan- och bygglag (2010:900)

Förvanskningförbudet 8 kap 13 §
Bebyggelseområden och byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Varsamhetskravet 8 kap 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Underhållskrav 8 kap 14 §

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Vad som utgör särskilt värdefull bebyggelse finns beskrivet i Boverkets byggregler (BFS 2016:6, 1:2213).

Figur 2 Foto från 1915 på Nohabs välbevarade svängbro för järnvägstransporter som tillkom i samband med breddningen av Bergkanalen och ersatte en äldre svängbro. Bron är av en enarmad, understödd konstruktionstyp med ovanpåliggande manöverhytt som sannolikt är relativt unik i sitt slag. Sjöfartsverket

2 Utredningsområde för ny detaljplan

● Byggnader inom statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde

- 1a. Klaffbron, vaktbostad (Olidan 3:2, SBM nr 26)
- 1b. Klaffbron, uthus (Olidan 3:2, SBM nr 26)
- 2a. Kanalön, vaktbostad (Olidan 3:2, SBM nr 24)
- 2b. Kanalön, uthus (Olidan 3:2, SBM nr 25)
- 2c. Kanalön uthus (Olidan 3:2, Inom skyddsområde för SBM men omfattas ej av skyddsbestämmelser.)

● Byggnader som bedöms uppfylla kravet för särskilt värdefull byggnad enligt vad som avses i plan- och bygglagen:

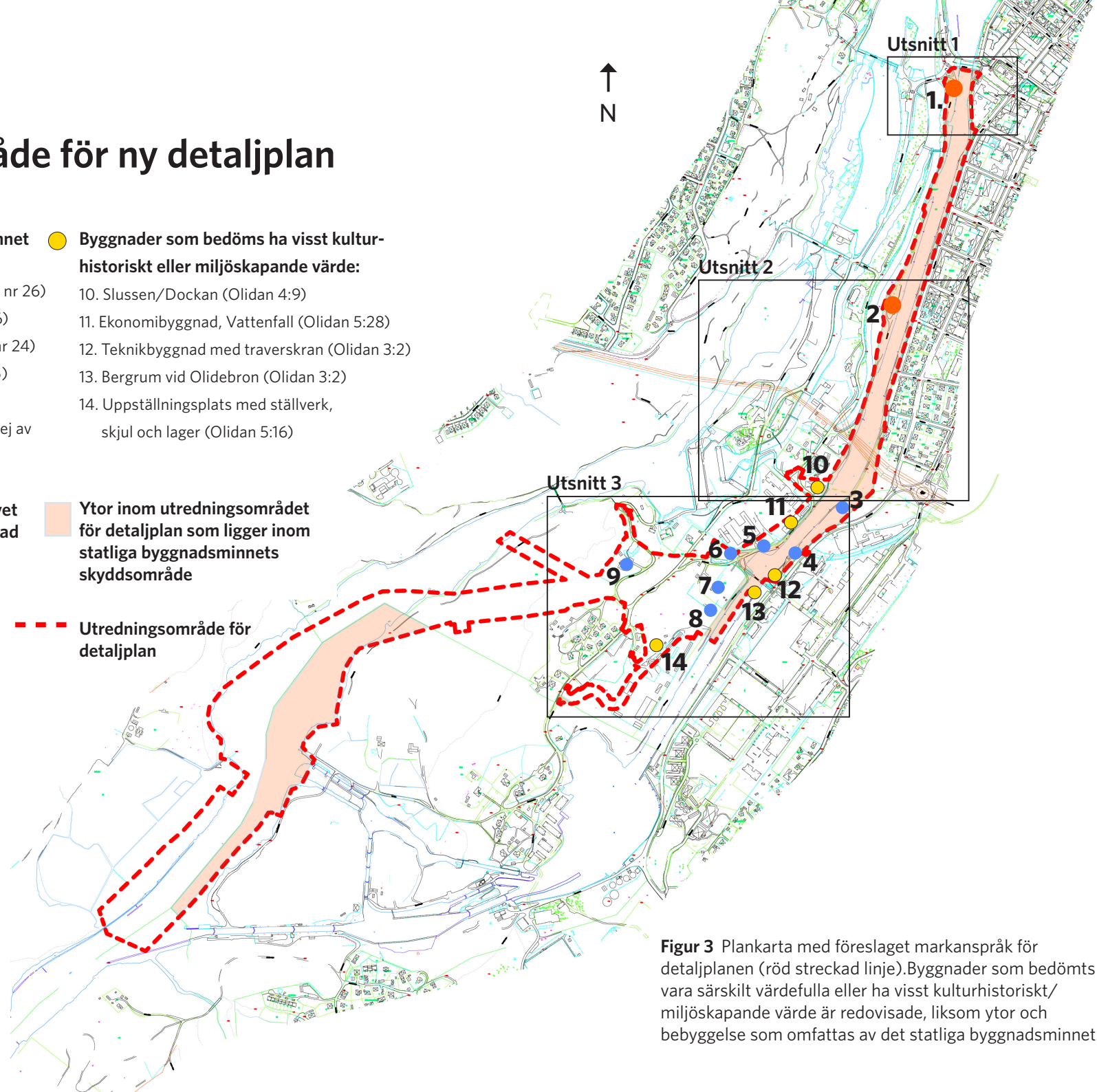
- 3. Transformatorbyggnad (Olidan 4:8)
- 4. Nohabs Svängbro (Olidan 3:2)
- 5. Skuggan (Olidan 4:10)
- 6. Nyckebo (Olidan 5:3)
- 7. Olidans gård (Olidan 5:29)
- 8. Arkivbyggnad (Olidan 5:16)
- 9. Skogsvreten (Olidan 6:1)

● Byggnader som bedöms ha visst kulturhistoriskt eller miljöskapande värde:

- 10. Slussen/Dockan (Olidan 4:9)
- 11. Ekonomibyggnad, Vattenfall (Olidan 5:28)
- 12. Teknikbyggnad med traverskran (Olidan 3:2)
- 13. Bergrum vid Olidebron (Olidan 3:2)
- 14. Uppställningsplats med ställverk, skjul och lager (Olidan 5:16)

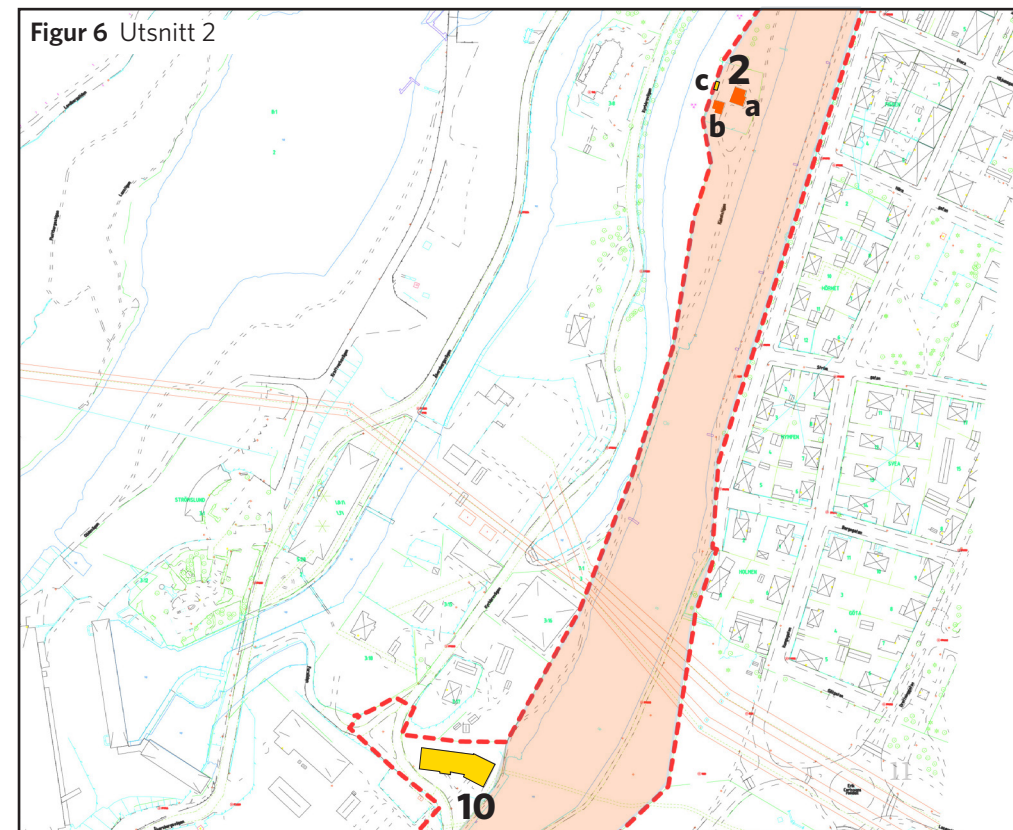
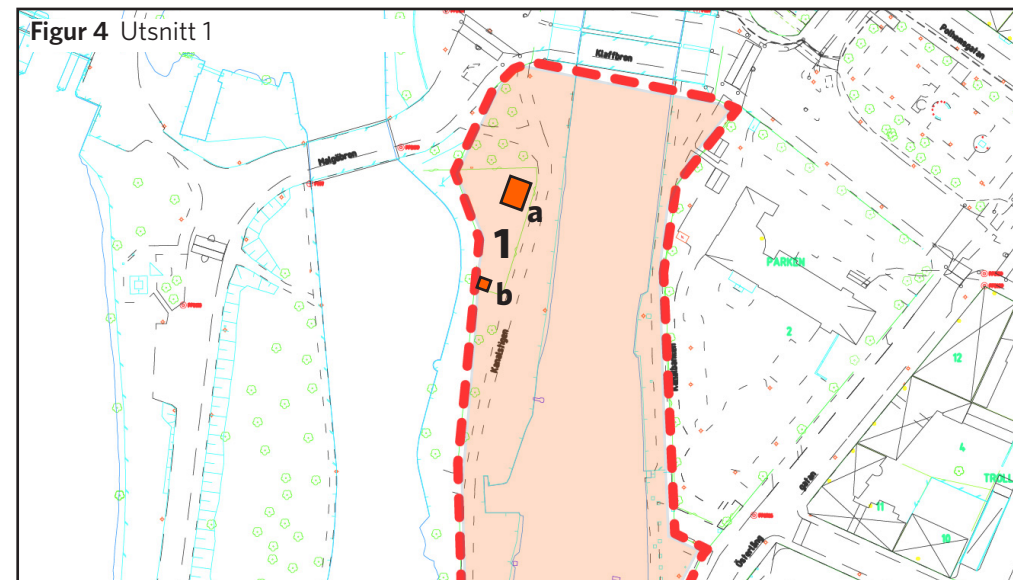
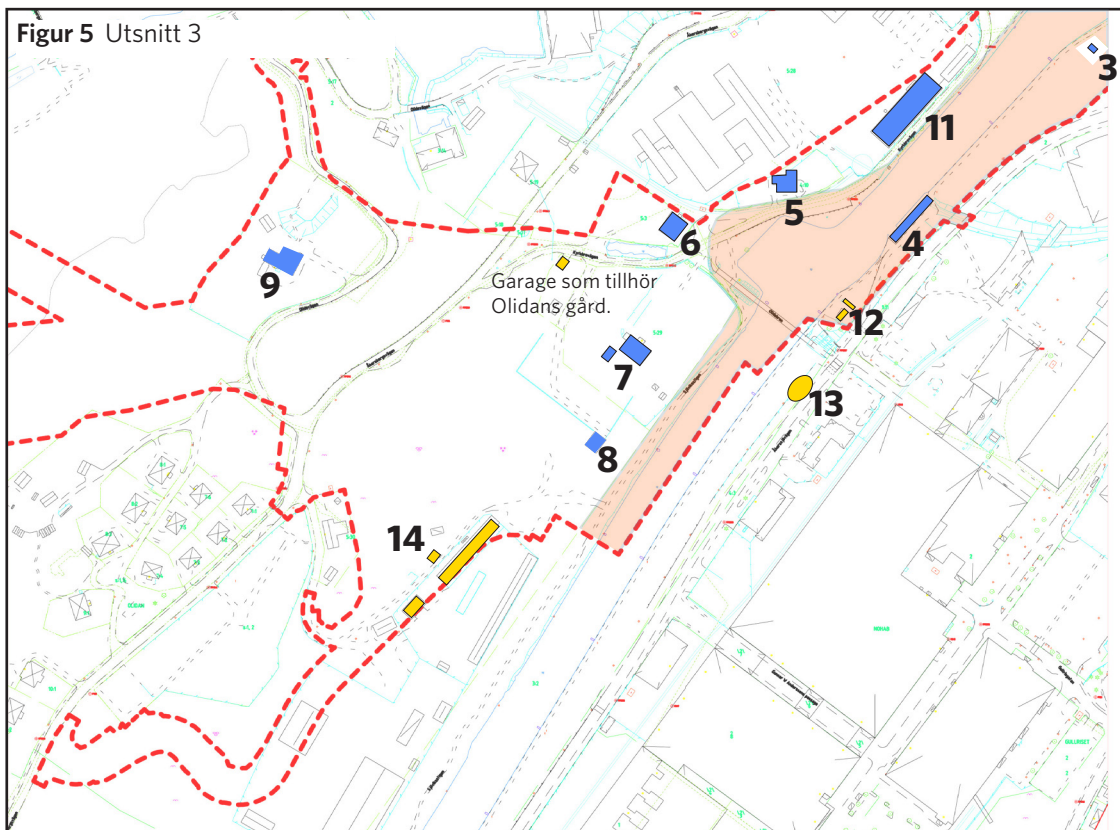
■ Ytor inom utredningsområdet för detaljplan som ligger inom statliga byggnadsminnets skyddsområde

--- Utredningsområde för detaljplan

Figur 3 Plankarta med föreslaget markanspråk för detaljplanen (röd streckad linje). Byggnader som bedömts vara särskilt värdefulla eller ha visst kulturhistoriskt/miljöskapande värde är redovisade, liksom ytor och bebyggelse som omfattas av det statliga byggnadsminnet.

Förstorade kartutsnitt

3 Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

3.1 Byggnader som omfattas av statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde

1a och b. Klaffbron, vaktbostad och uthus (Olidan 3:2 SBM. nr 26 & 30)

Brovaktarstugan uppfördes av Trollhätte Kanalbolag på sin nuvarande plats år 1875. På den tiden var Bergkanalen smalare och bron bestod av en kortare, svängbar konstruktion. Bostadshuset var en av många byggnader som uppfördes för in-kvartering av slussledens personalstyrka. Arbetet med slussningen och kanalfarten var en manuell syssla, spridd över dygnet, som krävde att vakterna bosatte sig i nära anslutning till anläggningen. Brovaktarstugan uppfördes i dekorativ schweizerstil, i linje med det övergripande gestaltungsprogram som utarbetats för kanalbolagets bebyggelse under 1800-talets andra hälft. Bolagets egen ingenjör Carl Gustaf Wallström svarade för ritningarna. Byggnaden har idag återfått en tvådelad färgsättning, inspirerad av den ursprungliga, och har i stort bevarat sin äldre karaktär.

Figur 8 Vaktbostaden invid Bergkanalen med uthuset t.v. Båda byggnaderna omfattas av skyddsbestämmelser.

Senare förändringar har inneburit inbyggnad av veranda, utbytta fönster samt att kanalbolagets karaktäristiska signatursnickerier har försvunnit. Bostadens mindre uthus uppfördes år 1929 som ett avtråde med två ventilerade dörrar. Byggnaden revs 1997 och ersattes av nuvarande byggnad med liknande utformning. En av det äldre avträdets dörrar har återanvänts.

Bebyggelsen med omgivande trädgård och omgivande kanalmiljö har ett högt kulturhistoriskt värde som en del av kanal- och slussmiljön. Byggnaden är tydligt avläsbar då den ligger väl synlig alldeles intill kanalen.

Figur 7 Brovaktarstugan med Klaffbron i bakgrunden.

Vaktbostaden och uthuset omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet (SBM) och uppfyller därmed kraven för särskilt värdefull bebyggelse. Som tjänstemannabostad med betydelse för slussledens infrastruktur bedöms den även utglä uttryck för riksintresset.

Mer information om byggnaden finns i Sjöfartsverkets vårdprogram för det statliga byggnadsminnet.

Figur 9 Kanalöns vaktbostad med uthuset i bakgrunden

2a-c. Vaktbostad och uthus på Kanalön (Olidan 3:2 SBM nr 24 & 25)

Vaktbostaden uppfördes sannolikt omkring 1870–80 som bostad för hamnvakten på den östra sidan om Bergkanalen. Det var en av de många byggnader som uppfördes för inkvartering av slussledens personalstyrka. Arbetet med slussningen och kanalfarten var en manuell syssla, spridd över dygnet, som krävde att vakterna bosatte sig i nära anslutning till anläggningen. Byggnaden flyttades till sin nuvarande plats år 1914 i samband med breddningen av kanalen under arbetet med 1916 års slussled. Vid flytten genomfördes mindre förändringar.

Vaktbostaden uppfördes i dekorativ schweizerstil

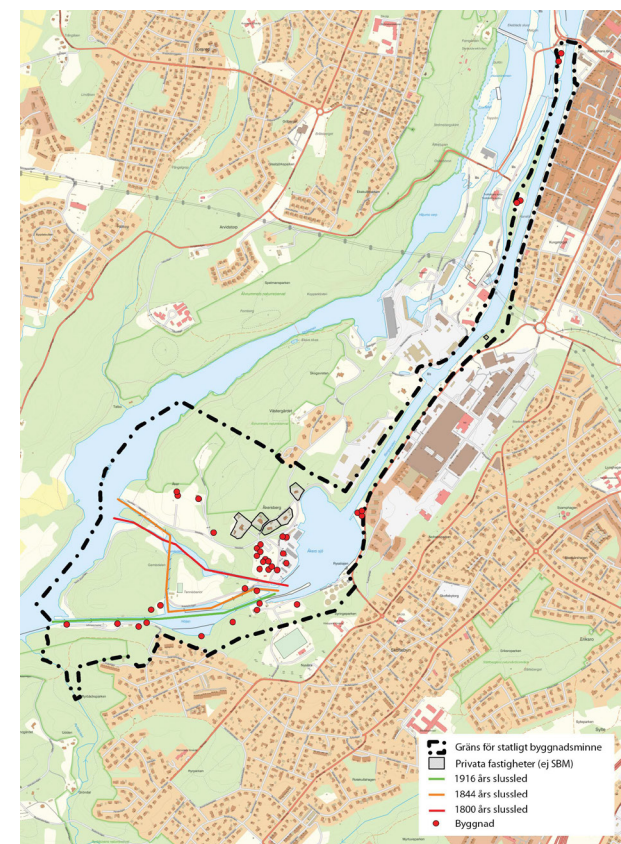
i linje med det övergripande gestaltungsprogram som utarbetats för kanalbolagets bebyggelse under 1800-talets andra hälft. Bolagets ingenjör Carl Gustaf Wallström svarade för ritningarna.

Byggnadens huvuddrag är välbevarade, men ursprungligt skiffertak, dörrparti och spröjsade treluftsfönster har bytts ut under 1900-talet. Därtill saknas flera av kanalbolagets karaktäristiska signaturnickerier. Byggnaden har samma färgsättning som övrig bebyggelse som hört till kanalbolaget.

Det faluröda uthuset uppfördes sannolikt i samband med flytten av vaktbostaden 1914. Byggnaden har bevarat sin äldre prägel och byggnadsdelar så som dörrar, fönster och tegelskorsten. Skorstens och ventilerad dörr vittnar om att uthuset förmodligen rymde både tvättstuga och avtråde. Det finns även ett annat uthus av okänd ålder som inte omfattas av skyddsbestämmelserna.

Bostaden är tydligt avläsbar som en del av den större sluss- och kanalmiljön med enhetligt gestaltad panelarkitektur i schweizerstil från 1800-talets andra hälft. Bebyggelsens placering alldeles intill kanalen och det välbevarade uthuset är viktiga för förståelsen av kanalmiljön. Vaktbostaden och det beskrivna uthuset omfattas av skyddsbestämmelser

för det statliga byggnadsminnet (SBM). Som tjänstemannabostad med betydelse för slussledens infrastruktur bedöms den även ingå som uttryck för riksintresset. Mer information om byggnaden finns i Sjöfartsverkets Vårdprogram för det statliga byggnadsminnet.

Figur 10 Karta över det statliga byggnadsminnet. Ur skyddsbestämmelserna, Riksantikvarieämbetet.

3.2 Byggnader som bedöms uppfylla kraven för särskilt värdefull byggnad

3. Transformatorbyggnad (Olidan 4:8)

Transformatorbyggnaden uppfördes mellan 1910 och 1920 och har en borglik, historiserande tegelarkitektur med rundbågig entréportal och spetsbågig takfris. Flera av de äldre och numera rivna industribyggnaderna i området har haft en liknande arkitektur. Inom sluss- och kanalområdet uppfördes ett antal transformatorbyggnader med gemensam utformning som ursprungligen sannolikt hörde till Vattenfalls verksamhet.

Som omsorgsfullt gestaltad transformatorstation från tidigt 1900-tal med större delen av sitt ursprungliga uttryck bevarat vittnar byggnaden på ett tydligt sätt om Trollhättans teknikhistoriska betydelse och koppling till vattenkraften. Byggnaden bedöms uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad, men är inte utpekad i det kommunala kulturmiljöprogrammet och saknar skydd i detaljplan. Genom sin koppling till kraftverket bör de välbevarade transformatorbyggnaderna också ses som en del av uttrycket för riksintresset. Söder om Höljan finns en likadan transformatorbyggnad som ingår i det statliga byggnadsminnet och en tredje är placerad vid den lyftbara Järnvägsbron i Norr.

Figur 11 Transformatorbyggnaden sedd från dragvägen.

4. Nohabs Svängbro (Olidan 3:2)

Den enarmade svängbron konstruerades 1915–16 åt Nydqvist & Holms (Nohab) verkstadsbolag och är ännu i bruk. Bron ersatte en äldre svängbro från sent 1800-tal i samband med att Bergkanalen breddades under arbetet med 1916-års slussled. Syftet med brobygget var att möjliggöra de tunga spårbundna godstransporterna till och från Nohabs verkstäder och Olidans kraftverk. Tågen leddes fram till kanalen genom ett smalt utsprängt bergsschakt. På flera platser i området är rälsen ännu synlig. Intill kanalens västra sida ansluter bron till en vändskiva som bland annat användes för att leda om transport av Olidekraftverkets turbiner till bockkranen. Med kranen kunde hela tågagnen sänkas ned längs branten för vidare transport till verkets maskinhall.

Bron är uppbyggd som en nitad fackverkskonstruktion i stål med ovanpåliggande maskinhus. Broarmen svängs ut och understöds av en kuggförsedd rullbana på kanalens botten. Den gröna färgen som återfinns hos flera av kanalområdets konstruktioner ska ha valts med hänsyn till militär kamouflageverkan.

Nohabs svängbro är en ovanlig brotyp med ett högt industri- och teknikhistoriskt värde som

Figur 12 Svängbron med ovanpåliggande maskinhus.

ännu är i bruk. Bron med tillhörande vändskiva och räls är viktig för läsbarheten och upplevelsen av den historiska industrimiljö som präglar kanalområdet.

Bron har inget formellt skydd sedan tidigare men bedöms utgöra uttryck för riksintresset och uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad.

5. Skuggan (Olidan 4:10)

Mer information om byggnaden finns i Bilaga 4.

Skuggan ska ha uppförts som ett enklare bostadshus på 1850-talet men flyttades till sitt nuvarande läge på 1870-talet. Namnet anspelar på den mörka tomten som skuggades av höga träd. Huset och trädgården hörde till Nohabs äldre verkstadsanläggning och nyttjades som bostad för verksamhetens högre tjänstemän.

Under tidigt 1900-tal genomgick Skuggan en större ombyggnad och fick en mer representativ utformning med en frontespis mot söder, påbyggnad mot norr och ljust målad fasad. Frontespisen försågs med husets utsågade namn på gavelröstet. Vid mitten av 1900-talet omvandlades huset till tre mindre hyreslägenheter innan det såldes och blev privatägd bostad på 1990-talet.

En stor del av husets ursprungliga exteriör från tidigt 1900-tal har bevarats, däribland ytterpanelen, snickeridetaljerna och flera av fönstren. Byggnaden har en hög sockel, uppmurad dels i gråsten och dels i rött tegel, som tar upp tomtens nivåskillnad. Sockelmuren ger ett oförändrat intryck som materiellt knyter an till grannbebyggelsens äldre verkstadshallar i rött tegel.

Figur 13 Skuggans placering intill Olidebassängens vattenspegel med Nohabs f.d. industribyggnad i bakgrunden.

Skuggan speglar tjänstemännens bostadsförhållanden vid en av Trollhättans och landets främsta industriverksamheter under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Majoriteten av den gamla Nohab-bebyggelsen som förr låg vid Olidebassängen är numera riven. Skuggan har till stor del bevarat sin prägel från tidigt 1900-tal. Genom sitt synliga läge alldeles intill vattnet har den länge hört till kanalområdets äldre

karaktärsbyggnader och är välkänd i trakten.

Som välkänd karaktärsbyggnad och tjänstemannabostad kopplad till en av Trollhättans äldsta och viktigaste industrier bedöms byggnaden utgöra ett uttryck för riksintresset. Den uppfyller kraven för en särskilt värdefull byggnad och har pekats ut som kulturhistoriskt värdefull i kommunens kulturmiljöprogram.

6. Nyckebo (Olidan 5:3)

Mer information om byggnaden finns i Bilaga 2.

Vid mitten av 1800-talet etablerade sig det nystartade företaget Nohab vid Olidebassängen på jordbruksmark som tidigare tillhört Olidans gård. I byggnadsbeståndet ingick gjuteri, vattentorn, våghus, ritsal, bostäder, huvudkontor och järnvägsbro över kanalen.

När företagets medgrundare Antenor Nydqvist tog över som ensam ägare lät han 1878 uppföra den exklusiva privatbostaden Villa Elfhög, strax norr om staden. Åt sonen och efterträdaren Herman och hans fru Emma uppfördes 1890 den mindre villan Nyckebo, som placerades alldeles intill verkstadsanläggningen. De två villorna fick en likartad gestaltning med en putsarkitektur som lånade drag av fransk renässans. Båda var försedda med avancerade komfortinstallationer för sin tid, bland annat centralvärmesystem. Arkitekten Adrian Crispin Peterson låg även bakom en mängd andra statusbyggnader i Västsverige, däribland flera kyrkor.

Nyckebos exteriör har förändrats relativt lite sedan uppförandet, bortsett från avsaknaden av den från början mer utsmyckade takarkitekturen. Karaktäristiska byggnadsdelar

Figur 14 Villa Nyckebo från söder.

inkluderar: fasadernas spritputsytor, huggna naturstensdetaljer, entréverandans snickerier, takutformningen samt räckverken med kraftiga, dekorativa järnstolpar. Interiört vittnar entrévåningens takhöjd med stuck och höga pardörrar om direktörsfamiljens status.

Villa Nyckebos historia är tätt knuten till en av industriverksamheterna som formade Trollhättan från mitten av 1800-talet och framåt. Tillsammans med direktörsvillan Elfhög och ingenjörsbostaden Skuggan berättar Nyckebo om rådande bostadsförhållandena hos företagets

ledarskikt och högre tjänstemän. Villa Nyckebo har även ett arkitekturhistoriskt värde som ett fint exempel på högklassig villaarkitektur från sent 1800-tal ritad av en välkänd arkitekt. Genom sitt framträdande läge vid Olidebassängen har Nyckebo länge tillhört kanalmiljöns äldre karaktärsbyggnader.

Nyckebo uppfyller kraven för en särskilt värdefull byggnad och har pekats ut som kulturhistoriskt värdefull i Trollhättans kulturmiljöprogram. Med sin koppling till Nohabs industri bedöms byggnaden utgöra ett uttryck för riksintresset.

7. Olidans gård (Olidan 5:29)

Mer information om byggnaden finns i Bilaga 3.

Gården Olidan har anor från åtminstone 1500-talet med ägor som ursprungligen sträckte sig ner mot Olidehålan. I närheten passerade den strategiskt viktiga Edsvägen, en transportled som användes för att kringgå de vilda forsarna före slussarnas tid.

Gården utvecklades under 1700-talets stora sluss- och kanalbygge till sätet för arbetsledningen och de inkallade soldater som utförde arbetena. Nuvarande mangårdsbyggnad uppfördes 1787 som "directionshus" med projektlefningskontor och bostäder för ledningsgruppen. Bergkanalen invigdes 1800 och gården fick en funktion som uppbörds kontor för slussningsavgiften. Från 1876 fungerade mangården som kamrer- och direktörsbostad för kanalbolaget och Vattenfall. Den blev därefter privatbostad.

På 1870-talet renoverades mangårdsbyggnaden och gavs ett liknande uttryck som kanalbolagets övriga bebyggelse. Exteriören från 1870-talet är i stort sett bevarad intakt men den tvådelade färgsättningens kulörer är sannolikt senare. Det ursprungliga skiffertaket är utbytt mot tegel. Källaren är delvis uthuggen ur berget och har valv och tegelmurar med ovanligt

Figur 15 Olidans mangårdsbyggnad, vy från Olidebron.

ålderdomlig prägel som möjligtvis kan härröra från en äldre byggnad. Till gårdstomten hör även äldre trädgårdsterrasseringar och en uppfart med hamlad askallé och rundel framför huset.

Gården hade tidigare flera ekonomibyggnader som mellan 1860 och 1945 successivt revs för att ge plats för Nohabs växande verkstadsanläggning.

Mangårdens uthus från ca 1920 är förmodligen delvis uppfört av återbrukat rivningsmaterial. Garaget som ligger inom fastigheten är en rest av ett äldre stall eller fähus och det tredje huset på tomten är enligt uppgift en ditflyttad militärstuga från 1900-talets mitt.

Olidans gård är en sällsynt byggnad från epoken som föregick 1800-talets slussled och den industrialisering som påskyndade Trollhättans stadsbildning. Som directionshus och uppbörds kontor fick mangården en central roll i bygget och driften av sluss- och kanalleden. Genom sin fria och upphöjda placering har den sedan dess varit en av kanalmiljöns framträdande karaktärsbyggnader.

Olidans gård med närmaste uthus bedöms uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad och utgöra ett uttryck för riksintresset. Gården är även utpekad som kulturhistoriskt värdefull i Trollhättans kulturmiljöprogram.

8. Arkivbyggnad (Olidan 5:16)

Arkivbyggnaden tillkom i samband med att kanalbolaget uppförde Olidans mangård som projektledningskontor för konstruktionsarbetena 1787. Sannolikt uppfördes den mellan 1790 och 1810.

Många större företag höll sig förr med en separat arkivbyggnad i sten eller tegel som placerades en bit bort från den övriga bebyggelsen. Detta för att skydda räkenskaper, kontrakt, kartor och annat arkivmaterial från brand. Arkivbyggnaden vid Olidan är dock ovanligt stor. En annan mindre arkivbyggnad uppfördes 1886 i anslutning till kanalbolagets samlade bebyggelse vid Åker.

Arkivet har en exteriör som är typisk för sin tillkomsttid. Byggnaden är uppförd som ett mindre stenhus på granitgrund med skiffertäckt mansardtak, minimalt takutsprång och kraftig, profilerad takfotslist. Fasaderna har ett flertal igensatta fönsteröppningar, och gult avfärgad grovputs med släta hörn och omfattningar. Skorstenen tyder på att huset rymt eldstad. Det saknas dock uppgifter om interiöra förhållanden. Liknande byggnadstyper har i regel mycket kraftiga murar och rummen är ofta relativt mörka med få ljusinsläpp och välvda innertak.

Figur 16 Arkivbyggnaden 2017. Foto: Från inventering för kulturmiljöprogram, Trollhättans kommun.

Arkivbyggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde som en av få kvarvarande byggnader från det ursprungliga kanalbolaget och arbetena med 1800-års kanal- och slussbyggnation. Därtill har den bevarat sin äldre prägel och en exteriör som förmodligen förblivit relativt oförändrad sedan uppförandet.

Arkivet och Olidans mangård är resterna av en tidigare avsevärt större anläggning och ingår i

ett gemensamt kulturhistoriskt sammanhang. Tillsammans med Olidans gård berättar den om hur sätet för kanalbolagsledningen utformades och organiserades kring sekelskiftet 1800.

Arkivbyggnaden bedöms uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad och utgöra ett uttryck för riksintresset. Byggnaden är även utpekad som kulturhistoriskt värdefull i Trollhättans kulturmiljöprogram.

9. Skogsvreten (Olidan 6:1)

Mer information om byggnaden finns i Bilaga 1.

Skogsvreten är en påkostad direktörsvilla med stor trädgård och naturnära tomt som uppfördes åt kraftverksdirektören vid Olideverkets kraftstation ca 1907–1909. Stationen som byggdes under samma tid, var Sveriges första stora vattenkraftverk och en nationell angelägenhet som blev upphovet till det statliga energibolaget Vattenfall. Verkets status gav förutsättningar att uppföra omsorgsfullt gestaltade personalbostäder, ritade av kraftbolagets eget byggkontor genom arkitekten Svante Dyhlén. De mindre, likartade maskinistbostäderna som utgör byggnadsminnet Västergärdet byggdes under samma period.

Skogsvretens arkitektur präglas av nationalromantik och jugend men har flera ovanliga inslag av internationella influenser, bland annat från danska och tyska villastilar. Placeringen i en idyllisk naturomgivning med utsikt över forsarna och den monumentala kraftverksbyggnaden var en medveten del av den arkitektoniska gestaltningen.

Byggnaden har på senare år byggts till och exteriören har genomgått ett flertal renoveringar

Figur 17 Villa Skogsvreten sedd från Olidevägen i sydväst.

då bland annat ytskikt och fönster bytts ut. Den ursprungliga arkitekturen är dock fortfarande tydligt avläsbar. Planlösningen och den specialritade fasta inredningen är välbevarad med flera ursprungliga detaljer av hög kvalitet. På senare tid har byggnaden använts som kontor för ett lokalt ingenjörsföretag.

Villa Skogsvreten har ett högt kulturhistoriskt värde och en originell arkitektur. Den berättar om levnadsförhållandena för direktören och de högre tjänstemännen som var anställda vid ett av

Sveriges viktigaste bolag med stor betydelse för landets elförsörjning och industriella utveckling under 1900-talet. Den hierarkiska och tydligt utläsbara relationen mellan maskinistbostäder, direktörsbostad och kraftverksanläggning är viktig för helhetsupplevelsen av det kulturhistoriska sammanhanget.

Byggnaden bedöms uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad och utgöra ett uttryck för riksintresset. Den är även utpekad som kulturhistoriskt värdefull i Trollhättans kulturmiljöprogram.

3.3 Bebyggelse som bedöms ha ett visst kulturhistoriskt/miljöskapande värde

10. Slussen/Dockan (Olidan 4:9)

Byggnaden ritades av arkitektkontoret Cordinator och uppfördes ca 1980 som personalbyggnad för Vattenfalls anställda. Lokalerna rymde omklädningsrum, bad och pentry med gemensam matsal. Arkitekturen har postmoderna drag och inslag av traditionellt byggnadsskick med valmat lertegeltak, spröjsade fönster och färgsättning med gula fasader av locklistpanel och vita snickerier.

Efter ombyggnad av personalutrymmena 1995 har användningen under senare tid varit gruppboende och HVB-hem. En stor del av de exteriöra ytskikten har bytts ut sedan uppförandet.

Benämningen på byggnaden kommer av att den är placerad vid mynningen av en f.d. slussport som hörde till Bergkanalens gamla torrdocka. Dockan användes under 1800- och tidigt 1900-tal till fartygsunderhåll men fylldes igen på 1970-talet.

Figur 18 Byggnaden sedd från kanalen. Kajkantens utformning avslöjar placeringen av dockans f.d. slussport. Den infällda bilden från ca 1915 visar tömd kanal och torrdockan som lades igen på 1970-talet. Delar av Dockans murar är fortfarande idag synliga i marken.

Byggnadstypen och utformningen är vanligt förekommande i landet och återfinns hos många skolor/förskolor, föreningslokaler eller institutionsbyggnader från 1970-talet in på 2000-talet. Den utgör ett exempel på hur byggnader ämnade för liknande verksamheter utformats under det sena 1900-talet och bedöms därför ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Den struktur av dockan som finns kvar på platsen bedöms ha ett högre kulturhistoriskt värde än

byggnaden.

I samband med att Trollhättans kulturmiljöprogram togs fram inventerades byggnaden (2017) och klassificerades då som kulturhistoriskt intressant (motsvarande visst kulturhistoriskt värde/miljöskapande värde), men på osäkra grunder eftersom kunskapen om byggnadens ursprung var bristfällig. Genom denna utredning kan dock huvuddragen i byggnadshistorikens anses vara klarlagda.

11. Ekonomibyggnad , Vattenfall (Olidan 5:28)

Byggnaden uppfördes ca 1940 och har tillhört Vattenfall. Uppgifter om dess ursprungliga funktion saknas men den har förmodligen ingått i företagets ekonomibebyggelse. Järnvägsspår som leder från vändskivan i väst tyder på att det tidigare har varit möjligt att leda tågtransporter in i byggnaden via en öppning på gaveln.

På tomten låg det förr industribebyggelse som tillhörde Nohabs första verkstadsanläggning från 1800-talets andra hälft. En av dessa byggnader rymde bolagets ritsal. Denna bebyggelse revs på 1930-talet efter att Nohab hade flyttat sin verksamhet till östra sidan av Bergkanalen.

Den befintliga byggnaden har ett enkelt och tidlöst uttryck. Taket är täckt med korrugerade eternitskivor och fasaderna är klädda med ett tunnt, ljust putslager på lättbetongblock. På den västra och norra fasaden finns flera öppningar med moderna garageportar. Utöver de nya portarna ger exteriören intryck av att vara oförändrad sedan uppförandet. Detta styrks även av ett foto över området från 1945.

Figur 19 Byggnadens baksida sedd från kanalen. Infällt flygfoto från 1945 med vy över Olidebassängen. Innovatums

Byggnaden representerar den industriella epok på Kanalöarna som följde efter att Nohab lämnade området då flera enklare ekonomibyggnader uppfördes i området kring Bergkanalen. Den är en relativt välbevarad

årsring som bidrar till upplevelsen av kanalmiljöns industrihistoriska kontinuitet och har ett visst kulturhistoriskt och miljöskapande värde.

12. Teknikbyggnad med traverskran (Olidan 3:2)

Mindre teknikbyggnad med traverskran strax norr om Olidebron. Byggnaden är uppförd i rött tegel med papptäckt pulpettak och ska ha varit ett pumphus som tillhört Nohabs industrianläggning. Konstruktionen och det spröjsade fönstret indikerar att byggnaden är uppförd under 1900-talets första hälft, sannolikt mellan 1930 och 1950. Interiört har äldre lyftanordningar och rörinstallationer bevarats. På norra gaveln finns en port med överliggande lyftbalk. Från balken har det gått att förflytta tunga objekt till den högre traverskranen i stål på gjutet betongfundament. Det finns även en mindre stålkonstruktion med okänd funktion som är fäst på dragvägskanten.

Teknikhuset och kranen är en av många tekniskt präglade årsringar längs kanalleden som bidrar till att områdets kontinuitet och utveckling som industrimiljö blir avläsbar. Byggnadens utformning har en tydlig koppling till närområdets karaktäristiska industriarkitektur i tegel. Den har ett visst teknikhistoriskt och miljöskapande värde.

Figur 20 Pumphuset och traverskranen.

13. Bergrum vid Olidebron (Olidan 3:2)

Mindre ingångsparti till bergrum strax söder om Olidebron. Uppgift saknas om bergrummets storlek och ursprung men det har sannolikt haft en teknisk funktion. Konstruktion och skick indikerar att det byggts omkring 1930-50 liksom den närliggande teknikbyggnaden med traverskran. Ingångspartiet är brädformsgjutet i betong med en kraftig dubbelpart i stål. I

Figur 21 Ingången till bergrummet.

dragvägskanten finns en mindre öppning med rester av lednings- eller rördragnings.

Bergrummet är en av många tekniskt präglade årsringar som tillkommit längs kanalleden efter att 1916 års slussled färdigställdes och som bidrar till att områdets kontinuitet och utveckling som industriell miljö blir avläsbar. Den har ett visst kulturhistoriskt och miljöskapande värde.

14. Uppställningsplats med ställverk, skjul och lager (Olidan 5:16)

Utredningsområdet för den nya detaljplanen gränsar i söder till en asfalterad upplagsplats med industriell prägel. Industriområdet ska tidigare ha hört till Vattenfalls verksamhet. Den norra delen av platsen är instängslad och kantas av långsträckta skjul/förradslängor. Längorna har rödfärgad träpanel, vitmålade träportar och pulpettak. Sammantaget har de bevarat en karaktär av småskalig industribebyggelse från tiden före 1900-talets mitt.

På den västra sidan om grusvägen, utanför det instängslade området, finns en mindre tegelbyggnad med ofärgad puts. Byggnadstypen och utförandet indikerar att den haft en ställverksfunktion, samt att den uppförts en kort tid före eller i samband med den övriga bebyggelsen. Pulpettaget bärs upp av ett modulsystem med prefabricerade betongprofilbalkar.

Genom att byggnaderna har en relativt oförändrad karaktär samt tillhör en hotad bebyggelsekategori – en enklare lite "ruffig" verksamhetsbebyggelse – som idag sällan bevaras, bedöms bebyggelsen ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Figur 22 Den mindre teknikbyggnaden med sällsynt takkonstruktion av prefabricerade modulelement i betong.

Figur 23 Norra delen av upplagsplatsen är instängslad och ramas in av långsträckta, nedgångna förrådsskjul med fauröd träpanel.

4 Förslag på hantering av kulturvärden

4.1 Byggnader som omfattas av det statliga byggnadsminnet

1. Vaktbostad och uthus vid Klaffbron (SBM nr 26 & 30)

Brovaktbostaden vid Klaffbron samt det lilla uthuset omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. Användningen är idag bostad, men Sjöfartsverket ser att byggnaden i framtiden eventuellt kan få en annan användning. Enligt Sjöfartsverkets gestaltungsprogram avses den i framtiden byggas om för att återställas till en mer ursprunglig gestaltning.

Inför framtagande av detaljplan är ett förslag att Vaktbostaden med närmast omgivande trädgård undantas ur detaljplanen. Detta för att undvika den konflikt som en dubbelreglering kan medföra.

Vid framtagande av ny detaljplan kan det även finnas svårigheter att ange bostadsanvändning så pass nära farleden, något som kan riskera att påverka det kulturhistoriska värdet. Skyddsbestämmelserna för SBM anger inte användning. För upprätthållande av den

kulturhistoriska miljön är bostadsanvändning en lämplig användning, då det är det som byggnaderna varit avsedda för. Men det kan också vara bra med en viss flexibilitet i användningen om man i framtiden vill välja en användning som ger de bästa förutsättningarna för att bibehålla vaktbostädernas kulturhistoriska värde.

Om man väljer att undanta en mindre yta kring vaktbostäderna ur detaljplanen kan samtidigt omgivande mark inklusive gångväg öster om byggnaden planläggas för friluftsliv/park för att säkerställa tillgången till parkmiljön i kommunens planering.

Om byggnaderna ska ingå i detaljplanen bör det införas lämpliga bestämmelser som är helt förenliga med skyddsbestämmelserna och som säkerställer ett skydd av kulturvärdena och möjliggör framtida underhåll/restaurering enligt Sjöfartsverkets vårdprogram och gestaltungsprogram. Bebyggelsen bör även ha en användning som fungerar väl med de krav som ställs på byggnadsminnet inklusive funktionen som bostad.

2. Vaktbostad och uthus på Kanalön (SBM nr 24 & 25)

Hamnvaktbostaden på Kanalön samt uthuset omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. Byggnaden har tills nyligen hyrts ut till lokal och står inför renovering. Sjöfartsverket ser att byggnaden i framtiden kan få en annan användning och exempelvis uthyrning för övernattningsprogram avses den i framtiden återställas till ett mer ursprungligt uttryck.

Inför upprättande av detaljplan är ett förslag att Vaktbostaden med närmast omgivande trädgård undantas ur detaljplanen. (Se resonemang för Vaktbostaden vid Klaffbron). För att tydliggöra parkfunktionen och tillgängligheten för allmänheten i detaljplanen kan omgivande mark inklusive yta för gångväg öster alternativt väster om vaktbostaden planläggas för friluftsliv/park för att säkerställa tillgången till parkmiljön i kommunens planering. Bebyggelsen bör i planen ges en användning som fungerar väl med de krav som ställs på byggnadsminnet. Om byggnaderna ska ingå i detaljplanen bör det införas lämpliga bestämmelser som är helt förenliga med skyddsbestämmelserna (se resonemang för vaktbostaden vid Klaffbron).

Tillägg till hanteringen av vaktbostäderna

Nedan: förslag på gränsdragning för område kring vaktbostäderna som kan vara lämpligt att undanta från detaljplanen.

Figur 24 1. Brovaktbostaden med uthus. SBM nr 26 & 30. Bostadshus och uthus markerade med svart.

Figur 25 2. Hamnvaktbostaden med uthus. SBM nr 24 & 25. Bostadshus och uthus markerade med svart.

Nedan: förslag på hur vaktbostäderna kan återställas till en gestaltning som ligger närmare den ursprungliga utformningen. Ur Sjöfartsverkets gestaltungsprogrammet AIX, Hosark

Fönster	Gavelfönster med krysspröjs på ovanvåning bevaras Färstufönster byts till likvärdigt utseende Övriga fönster byts till tvålufts-fönster med tredelad spröjsning Igentsatta fönster återupptas
Dörrar	Byts till äldre version med 3 speglar
Foder	Byts till foder typ 3
Vindskivor	Yttre vindskivor byts. Plåtbeslag målas in
Dekorative snickerier	-
Takavvattning	Byts till nya med skarpa knän, målas in i fasaden
Smidesdetaljer	Bevaras och målas
Takmaterial	Skiffer bevaras
Skorsten	-
Övrigt	-

Figur 26 Hamnvaktbostaden

Fönster	Övervåningens fönster bevaras Bottenvåningens fönster byts till tvålufts-fönster med tredelad spröjsning Igentsatta fönster återupptas
Dörrar	Byts till äldre version med 3 speglar
Foder	Byts till foder typ 1
Vindskivor	Yttre vindskivor byts. Plåtbeslag målas in
Dekorative snickerier	-
Takavvattning	Byts till nya med skarpa knän, målas in i fasaden
Smidesdetaljer	Bevaras och målas
Takmaterial	Tak byts till tvåkupigt lertegel
Skorsten	Plåtinklädnad avlägsnas, nya över och nederbeslag
Övrigt	-

Figur 27 Brovaktbostaden

4.2 Byggnader som bedöms uppfylla kraven för särskilt värdefull byggnad

3. Transformatorstation (Olidan 4:8)

Byggnaden är inte tidigare utpekad som kulturhistoriskt värdefull, men bedöms ha värden som uppfyller kraven för en särskilt värdefull byggnad. Transformatorstationen ryms inom en egen liten fastighet (Olidan 4:8) och omfattas därför inte av det statliga byggnadsminnet. Vid Höljan finns dock en identisk transformatorstation som omfattas av det statliga byggnadsminnet: anläggningsnr: 1977, byggnadsminnesnr: 38.

Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde som motiverar att den bör ges lämpliga skydd i detaljplan och omfattas av rivningsförbud. Det är rimligt att byggnadens skyddsbestämmelser och riktlinjer för underhåll utformas så att de motsvarar de som gäller för transformatorstationen inom det statliga byggnadsminnet.

Figur 28 Transformatorstationens läge inom en egen fastighet omgiven av det statliga byggnadsminnet, intill Bergkanalen och fastighetsgränsen för Olidan 4:8. Källa: Lantmäteriet

4. Nohabs Svängbro (Olidan 3:2)

Nohabs svängbro är en ovanlig brotyp med ett högt miljöskapande och teknikhistoriskt värde som bedöms uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad.

Det nya slussbygget och breddningen av Bergkanalen medför att bron mister sin nuvarande funktion. Bron bör dock fortsatt bevaras och underhållas i samråd med antikvarisk expertis för att dess kulturhistoriska värde och betydelse för upplevelsen av den industrihistoriska miljön vid Bergkanalen inte ska gå förlorad.

Bron bör ges lämpligt skydd i detaljplanen och omfattas av rivningsförbud. För läsbarheten av den tidigare funktionen som järnvägsbro är det även viktigt att bevara det utsprängda schaktet som är infarten till bron. Den del av schaktet som är närmast svängbron (och in under vägbron) ligger inom det statliga byggnadsminnet

Då bron ägs och underhålls av Vattenfall, samtidigt som den ligger inom det statliga byggnadsminnet omfattas den av skyddsbestämmelserna 1-4. Bron specifikt har dock inget skydd inom byggnadsminnet. För att klargöra brons framtid och finna bästa lösningen för ett bevarande bör framtida ägande, användning och underhåll utredas vidare.

5. Skuggan (Olidan 4:10)

Som en konsekvens av den nya slussledens markanspråk kommer byggnaden inte att kunna bevaras på sin nuvarande plats. I nuläget finns dock inget förslag på ny placering i närområdet. Inom projektet utreds olika möjligheter att flytta byggnaden eller att avyttra den mot att köparen tar ansvar för nedmontering och återuppförande på annan plats.

Genom sitt synliga läge och koppling till kanalmiljöns historiska industrimiljö har Skuggan ett så pass högt kulturhistoriskt och identitetsskapande värde att den bör flyttas och bevaras, helst inom den närliggande kanal- eller industrimiljön. En ny placering för Skuggan inom planområdet bidrar till att läsbarheten och upplevelsen av den historiska sluss- och kanalleden upprätthålls.

Efter en eventuell flytt bör byggnaden få en användning som fungerar väl med bostadshusets kulturhistoriska värden och förutsättningar. Den bör ges lämpligt skydd i detaljplan (om den flyttas till område som ska detaljplanläggas).

Fördjupad information om byggnaden finns tillgänglig i separat PM-bilaga nr 4.

6. Nyckebo (Olidan 5:3)

Som en konsekvens av den nya slussledens markanspråk är det inte fastställt att villan Nyckebo kommer att kunna bevaras på sin nuvarande plats. En flytt är dock komplicerad och riskerar att medföra skador på värdebärande delar, varför en flytt av villan helst bör undvikas. Genom sitt synliga läge, arkitektur och koppling till kanalmiljöns historiska industrimiljö har Nyckebo ett så pass högt kulturhistoriskt värde kopplat till det riksintressanta sammanhanget att det är motiverat att flytta byggnaden om det visar sig att den inte kan ligga kvar på sin plats. I dagsläget är dock huvudinriktningen inom projektet att huset kan ligga kvar på sin plats.

Vid en eventuell flytt är det lämpligaste alternativet att flytta villan med terrass rakt bakåt åt nordväst inom fastigheten. Flyttavståndet är kort och byggnaden bevarar sin historiska kontext där den fortsatt kommer att vara synlig från vattnet och bidra till läsbarheten och upplevelsen av den historiska kanalmiljön. Oavsett om en flytt blir aktuell eller inte bör byggnaden få en funktion som kan fungera väl, sett till bostadshusets kulturhistoriska värden och förutsättningar. En ny användning kopplad

till den nya slussverksamheten utreds inom projektet. Nyckebo bör ges lämpliga skydd i detaljplan och omfattas av rivningsförbud.

Fördjupad information om byggnaden finns tillgänglig i separat PM-bilaga nr 2.

Figur 29 Lämplig ny placering av Nyckebo om det blir aktuellt med en flytt av byggnaden. Villan flyttas rakt bakåt åt nordväst.

7. Olidans gård (Olidan 5:29)

Gården har ett högt kulturhistoriskt värde genom sin koppling till både det agrara sammanhang som föregick kanalen och dess betydelse för själva bygget av kanal- och slussleden samt den efterföljande sjöfarten.

I samband med att den nya slussleden byggs kommer den norra delen av tomten att tas i anspråk för utschaktningen av den nya slussanläggningen. Mangården med uthus kommer förmodligen att kunna bevaras i sitt nuvarande läge medan garaget och en stor del av trädgården med allékantad uppfart försvinner. Omformandet av landskapet innebär samtidigt att gården kommer att få ett mer framträdande läge intill den nya slussleden, på den udde som bildas söder om det övre slussinloppet.

Platsen kring Olidans gård har möjlighet att utvecklas till en attraktiv miljö ur kultur- och rekreationssynpunkt med historisk bebyggelse och utsikt över slussmynningen och Bergkanalen. Gården har sannolikt legat på ungefär samma plats sedan åtminstone 1500-talet och bör inte flyttas. Ursprunglig grund och källare utgör värdebärande karaktärsdrag både för mangård och uthus och är delar som kan vara både svåra

Figur 30 Den gula kurvan visar en ungefärlig gräns för bergskärningen som kommer att utgöra den nya slussmynnings södra strand. Olidans mangård och uthus är markerade med rött.

och kostsamma att flytta. Om det trots detta inte bedöms vara möjligt att bevara byggnaden på sin nuvarande plats bör den flyttas mot sydväst, till ett läge närmare arkivbyggnaden.

Mangårdsbyggnaden och arkivbyggnaden har tillsammans potential att utvecklas till en ny tillgänglig mötesplats där den äldsta kanalmiljön möter den nya slussen. Nya funktioner som café eller offentlig verksamhet knuten till

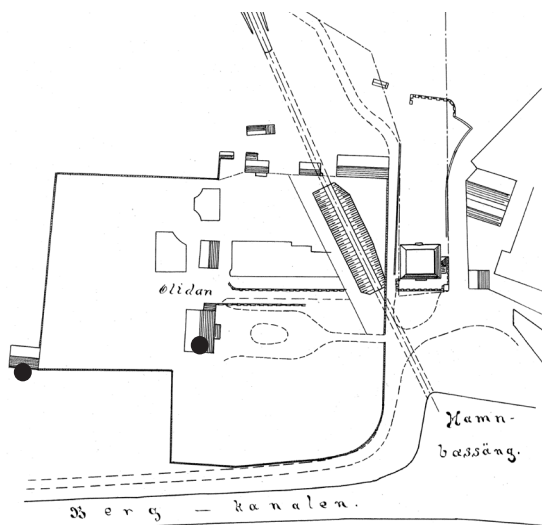
slussmiljön har föreslagits inom projektet. En ny användning bör kunna fungera väl i relation till byggnadernas förutsättningar så att deras kulturhistoriska värde bevaras. Olidans gård bör även ges lämpliga skydd i detaljplan och omfattas av rivningsförbud.

Fördjupad information om byggnaden finns tillgänglig i separat PM-bilaga nr 3.

8. Arkivbyggnad (Olidan 5:16)

Arkivet har ett högt kulturhistoriskt värde och en välbevarad exteriör, men är i behov av en ny lämplig användning för att undgå förfall. Det kulturhistoriska underlaget för byggnaden och dess interiör är bristfälligt och det är därför önskvärt att detta fördjupas inom ramarna för en kulturmiljöutredning.

Byggnaden ägs idag av Vattenfall, men har genom sin historiska funktion ett nära samband med Olidans gård. Vid utveckling och gestaltning av området kring Olidans gård bör det utredas om miljön kring arkivbyggnaden och Olidans gård kan gestaltas så att en sammanhängande bebyggelsemiljö som berättar om den första

Figur 31 Kartan visar Olidans gårdstomt runt sekelskiftet 1800/1900, före 1916 års slussled och breddningen av Bergkanalen. Norr om mangården syns ett flertal mindre byggnader som hörde till gårdens numera rivna ekonomibebyggelse. På kartan framgår det hur arkivbyggnaden (längst till vänster) var kopplad till gårdsanläggningen. Arkivet och mangårdsbyggnaden är markerade med svart.

slussgenerationen tydliggörs vid inloppet till den nya slussen.

Arkivbyggnaden och mangårdsbyggnaden har tillsammans potential att utvecklas till en ny

tillgänglig mötesplats där den äldsta kanalmiljön möter den nya slussen. Nya funktioner som café eller offentlig verksamhet knuten till slussmiljön har föreslagits inom projektet. En ny användning för arkivet kan lämpligen fylla en funktion som kompletterar mangårdens. Det är positivt för kulturmiljön om tillgängligheten och byggnadernas gemensamma sammanhang tydliggörs och stärks. En annan möjlighet är att arkivbyggnaden får en egen separat funktion.

Det är även viktigt att ett nytt användningsområde fungerar väl i relation till byggnadens förutsättningar så att dess kulturhistoriska värde bevaras. Byggnaden har sannolikt tjocka sten/tegelmurar och relativt lite ljusinsläpp, vilket både kan vara en fördel och nackdel ur ett brukarperspektiv.

Arkivbyggnaden bör även ges lämpliga skydd i detaljplan och omfattas av rivningsförbud.

9. Skogsvreten (Olidan 6:1)

Ur ett kulturhistoriskt perspektiv ingår Skogsvreten i ett gemensamt sammanhang tillsammans med byggnadsminnena Västergärdet och Olidestationen. Villan kommer att kunna stå

kvar på sin nuvarande plats men närmiljön blir kraftigt förändrad i och med bygget av den nya slussanläggningen. Även det fysiska sambandet mellan Västergärdet och Skogsvreten påverkas blir svårare att avläsa. Skogsvreten är samtidigt viktig att bevara för att ge den nya lokala kontexten en kulturhistorisk förankring och identitet.

Eftersom villan hamnar i ett utsatt läge i förhållande till en dammkonstruktion i den nya slussleden kommer den inte vara lämplig att använda som bostad. Inom projektet undersöks om en lösning skulle kunna vara att ge byggnaden en ny användning inom slussverksamheten. Det är dock viktigt att en ny funktion fungerar väl i relation till byggnadens förutsättningar så att dess kulturhistoriska värde bevaras. Villans planlösning och interiör är värdebärande karaktärsdrag som är viktiga att bibehålla.

Villa Skogsvreten bör ges lämpliga skydd i detaljplan och omfattas av rivningsförbud.

Fördjupad information om byggnaden finns tillgänglig i separat PM-bilaga 1.

5 Referenser

AIX, Hosark (2024). *Trollhättans kanal och slussområde. Gestaltungsprogram för bostadsbebyggelse och komplementbyggnader*

Kungliga vattenfallsstyrelsen (1916). *Trollhättan dess kanal- och kraftverk: historik och beskrifning. Del I-III, 6 vol. Kungliga Vattenfallsstyrelsen 1911-1916*

Riksantikvarieämbetet (2015). *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval*

Sjöfartsverket (2023). *Vårdprogram. Trollhättans kanal- och slussområde.*

Trafikverket (2023). *Kulturarvsanalys Trollhättan*

Trollhättans kommun (2017). *Kulturmiljöprogram*

WSP (2024). Bilaga 1 – *Byggnadshistorisk utredning, Skogsvreten (Olidan 6:1)*

WSP (2024). Bilaga 2 – *Byggnadshistorisk utredning, Villa Nyckebo (Olidan 5:3)*

WSP (2024). Bilaga 3 – *Byggnadshistorisk utredning, Olidans gård (Olidan 5:29)*

WSP (2024). Bilaga 4 – *Byggnadshistorisk utredning, Skuggan (Olidan 4:10)*

Bildkällor

Brandförsäkringsverket

Innovatums bildarkiv

Sjöfartsverkets arkiv

Lantmäteriet

Trafikverket, Box 810, 781 28 Borlänge. Besöksadress: Röda vägen 1
Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00
[trafikverket.se](https://www.trafikverket.se)